

Nastavni jezik i ime predmeta u školama (1945-1990)

[HTTPS://DOI.ORG/10.17234/9789533793467.26](https://doi.org/10.17234/9789533793467.26)

KREŠIMIR
MIČANOVIĆ

Od 1945. do sredine 1950-ih u hrvatskom školstvu službeni je naziv jezika *hrvatski ili srpski*. Točnije rečeno, u tom je razdoblju transformaciju obveznog četverogodišnjeg školovanja u osmogodišnje pratilo donošenje niza nastavnih planova i programa (Koren 2012), a u svim tim brojnim osnovnoškolskim nastavnim planovima i programima, kojima treba pribrojiti i one gimnazijske, u imenu nastavnog predmeta naziv je jezika *hrvatski ili srpski*. Takvo je imenovanje nastavnog predmeta u poslijeratnom razdoblju — u Federalnoj Hrvatskoj, odnosno u Narodnoj Republici Hrvatskoj (od veljače 1946. godine), koja je jedna od šest republika Federativne Narodne Republike Jugoslavije — podudarno s nastavnim planom i programom za osnovne škole i za gimnazije Odjela narodne prosvjete ZAVNOH-a donesenim u drugoj polovici ratne 1944. godine, u kojima se predmet imenuje — Hrvatski ili srpski jezik.

Nakon što je u prosincu 1954. na sastanku hrvatskih i srpskih jezikoslovaca i književnika u Novom Sadu zaključeno među ostalim da je u nazivu jezika nužno u službenoj upotrebi “istaći oba njegova dela”, lingvonimi *srpskohrvatski* i *hrvatskosrpski*, koji se navode u novosadskim zaključcima, stekli su postupno *de facto* status službenog naziva jezika (Mićanović 2021). U Hrvatskoj se *hrvatskosrpski* proširio u drugoj polovici 1950-ih na račun naziva *hrvatski (književni) jezik*, *hrvatski ili srpski*, a sve do kasnih 1960-ih uživao je kanonski status. U hrvatskom školstvu promjena naziva jezika, pa tako i imena nastavnog predmeta, provedena je u sklopu reforme školstva

koja je dovršena koncem 1950-ih. Na temelju *Općeg zakona o školstvu* (1958) uvedena je u Jugoslaviji jedinstvena osmogodišnja osnovna škola, a gimnazija je postala četverogodišnja srednja škola. U Hrvatskoj su od školske godine 1958/1959. sve osnovne škole zaključno do petog razreda počele raditi po prijedlogu novog plana i programa u kojemu je predmet imenovan Materinski jezik zamijenio dotadašnji Hrvatski ili srpski (*Osnovna škola. Programatska struktura*, 1958). Republički zakoni o osnovnom školstvu i gimnazijama doneseni su 1959. godine, a potom su izrađeni i novi nastavni planovi i programi po kojima se počelo raditi školske godine 1960/1961. (Koren 2012). Savjet za prosvjetu NR Hrvatske na samu kraju 1959. donio je nastavni plan i program osnovne škole prema kojemu se od 1. do 8. razreda uči Materinski jezik (*Osnovna škola. Odgojno-obrazovna struktura*, 1960), a u srpnju 1960. donio je nastavni plan i program za gimnazije prema kojemu gimnazijalci imaju isti predmet s novim imenom i s izmijenjenim nazivom jezika: namjesto Hrvatski ili srpski jezik — Hrvatskosrpski jezik s književnošću (*Nastavni plan i program za gimnaziju*, 1960). U osnovnom školstvu nije se dugo zadržao Materinski jezik. Taj predmet, nakon što su polovicom 1964. odobrene izmjene nastavnog plana i nova redakcija programa osnovne škole, postaje Hrvatskosrpski jezik (*Osnovna škola — odgojno-obrazovna struktura*, 1964). Naziv *hrvatskosrpski* kodificiran je školskim zakonima donesenim 1959. godine, kada je utvrđeno da nastava u osnovnim školama “vrši se na hrvatskosrpskom jeziku”

Podsjetio bih da su još prije svega nekoliko godina bili vrlo glasni i autoritativni zahtjevi koji su išli za tim da se unificiraju školski programi, da se objavljuju zajednički udžbenici, brišu razlike u terminologiji, pa i u jeziku. Trebalo je — i ne tako davno — imati izuzetne hrabrosti da bi se sačuvalo čak i sadašnje stanje. Možda to ovoga trenutka zvuči nevjerojatno, ali to je nepobitna istina. Deklaracija o jeziku izazvala je poznate protureakcije. Moralo je proći stanovito vrijeme kako bi se normalno mogli nastaviti započeti razgovori o jeziku, književnosti, povijesti, o odgoju u cjelini.

—
A. Marin, *Mjesto i položaj hrvatske književnosti u nastavnim programima za škole drugog stupnja i za gimnazije. Rasprava, 1971.*

(*Zakon o osnovnoj školi*, 1959, čl. 33), u gimnazijama “održava se na hrvatskosrpskom jeziku” (*Zakon o gimnazijama*, 1959, čl. 8). Odredba o *hrvatskosrpskom* nastavnom jeziku potvrđena je i u zakonima donesenim sredinom 1960-ih (*Zakon o osnovnoj školi*, 1964, čl. 34; *Zakon o gimnazijama*, 1965, čl. 8).

Problematika naziva jezika, odnosno imena školskog predmeta, aktualizirana je s početka 1970-ih u javnoj raspravi o novim nastavnim planovima i programima za osnovnu i srednju školu, što je pak neodvojivo od šireg jezičnopolitičkog konteksta, odnosno od cjeline polemika i rasprava o jeziku vođenih u razdoblju od Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika (1967) do donošenja ustavnih amandmana na Ustav SR Hrvatske (1972).

Prosvjetna vlast odluku u vezi s nazivom jezika u školstvu vezivala je uz tada aktualne ustavne promjene koje će, kako je objašnjavao sekretar (ministar) za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu u proljeće 1971. godine, kada se već intenzivno radi na izradi novih nastavnih programa za osnovnu i srednju školu, omogućiti “da svaka socijalistička republika svojim ustavom regulira pitanje imena i upotrebe svog jezika”, što znači da će nova ustavna jezična odredba — prihvaćeno “rješenje u Ustavu Hrvatske, a realno je očekivati promjenu” — biti primijenjena “i u službenim dokumentima” (Djetelić 1971). Neovisno o proceduri donošenja amandmana na Ustav SR Hrvatske prvi korak u promjeni naziva jezika, može se reći, učinjen je u srpnju 1971. donošenjem *Zakona o srednjem obrazovanju*, kojim

prestaje važiti *Zakon o gimnazijama* (1965). U novom se zakonu nastavni jezik naziva — *hrvatski književni jezik* (čl. 11, st. 1).

O nazivu jezika u osnovnim školama Pedagoški savjet Hrvatske, tijelo mjerodavno za donošenje nastavnih planova i programa, raspravljao je tijekom 1971. Koncem travnja odlučivao je o prijedlogu Hrvatskoga filološkog društva da se u školama jezik naziva *hrvatski*, a ne *hrvatskosrpski*, a u listopadu raspravljajući o prijedlogu općeg i nastavnog plana za osnovnu školu, Savjet je osnažio svoju travanjsku odluku “da se dosadašnji naziv nastavnog predmeta hrvatskosrpski jezik zove hrvatski jezik”, a istodobno je odlučeno i da “Srbi u Hrvatskoj predlože naziv tog predmeta” (*Vjesnik*, 1971). Međutim ta listopadska odluka nije imala nikakva učinka na promjenu imena predmeta, tj. naziva jezika, a u konačnici Pedagoški savjet Hrvatske koncem siječnja 1972. povukao je svoju odluku.

Republički sekretarijat za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu u siječnju 1972. predlagao je da se u posebnoj točki xvi. amandmana utvrdi da se nastava u školama izvodi na *hrvatskom književnom jeziku*, a da se nastavni predmet zove Hrvatski ili srpski, što bi se reguliralo novim nastavnim planovima i programima. Početkom veljače 1972. utvrđen je konačan nacrt ustavnih amandmana, a koncem veljače proglašeni su Ustavni amandmani I. do xxxvi. na Ustav SR Hrvatske. U xvi. amandman nije ugrađen prijedlog Republičkog sekretarijata, što znači da u konačnici ustavnim tekstom nije određeno na kojem se jeziku izvodi nastava u hrvatskom školstvu. Među

[Rasprava o školskim programima] je zapravo rasprava o Ustavu i amandmanima. Nemojmo se zavaravati, mi se sad nalazimo na području rasprave o amandmanima. Škola je po definiciji malo konzervativna, jer je to logika stvari. Konzervativna je u istom smislu i gramatika, odnosno gramatička norma — to svi dobro znademo iz prakse. Kad nešto u gramatici normiramo, mi se toga moramo barem neko vrijeme držati.

To je onaj prirodni konzervativizam škole, ali se u taj prirodni konzervativizam škole smjestio jedan drugi, opasni, unitaristički konzervativizam, koji nas tišti dvadeset i pet, odnosno pedeset godina.

I, ono povijesno, što ja vidim u našem skupu, upravo je odgovor na pitanje što ga hrvatska škola dosad nije dala: što je to Hrvat, što je to hrvatski čovjek, što je to hrvatski đak? Naša škola već dvadeset i pet godina proizvodi grbave fizionomije i pognute ličnosti, proizvodi potisnute i frustrirane ljude, koji misle da je Hrvat nešto u najmanju ruku sumnjivo ili nezgodno. To sumnjivo, to nezgodno, proteže se na sve programe, drugovi.

✎ V. Anić, J. Silić, *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, 1986.

proglašenim amandmanima za jezičnu problematiku ključan je V. amandman, koji je poslije ugrađen u Ustav SR Hrvatske (1974): “U Socijalističkoj Republici Hrvatskoj u javnoj je upotrebi hrvatski književni jezik — standardni oblik narodnog jezika Hrvata i Srba u Hrvatskoj, koji se naziva hrvatski ili srpski.” Taj amandman ključan je i za rješavanje naziva jezika u osnovnim i srednjim školama. U interpretaciji Republičkog sekretarijata usvajanjem “ustavnog načela”, onako kako je ono oblikovano u V. amandmanu, riješeno je i pitanje “naziva nastavnog predmeta materinski jezik” — Hrvatski ili srpski jezik — a konačnu odluku o tome donio je Prosvjetni savjet Hrvatske na svojim sjednicama 16. i 27. lipnja 1972. prihvativši *Opći i nastavni plan i program za osnovne škole* (*Prosvjetni vjesnik*, 1973).

Republički sekretarijat — i ne čekajući donošenje novog nastavnog plana i programa — početkom svibnja 1972. uputio je okružnicu svim školama i tijelima mjerodavnim za poslove prosvjete o tome da je propisao da se u obrascu svjedodžbe za osnovnu školu u tekućoj školskoj godini izmijeni *hrvatskosrpski jezik* u *hrvatski ili srpski jezik*. O promjeni imena predmeta u obrascima svjedodžbi za sve vrste srednjih škola tada je također upućena

Razvijao se u hrvatskim školama prema hrvatskoj, pa i jugoslavenskoj kulturnoj baštini, odnos koji bih ja s punom sviješću nazvao “jugošovinizmom”. Taj je “jugošovinizam” imao biti utjeha onim jugoslavenskim narodima, a tu prije svega hrvatskom, koji su gubili posebnost i originalnost; u zamjenu im se davala neka široka perspektiva: te bit ćemo veći, te bit ćemo jači, te bit ćemo tako povezani, kao da to čini snagu i jedinstvo Jugoslavije.

— I. Frangeš, *Mjesto i položaj hrvatske književnosti u nastavnim programima za škole drugog stupnja i za gimnazije*. Rasprava, 1971.

posebna okružnica. Uz ostale izmjene imena nastavnih predmeta svugdje je naziv jezika *hrvatskosrpski* promijenjen u *hrvatski ili srpski*.

S osloncem na V. amandman u prosincu 1973. izmijenjen je st. 1. čl. 34. *Zakona o osnovnoj školi* (“Nastava u osnovnim školama izvodi se na hrvatskosrpskom jeziku.”) tako da u *Zakonu o izmjenama Zakona o osnovnoj školi* (1973, čl. 18) stoji: “Nastava u osnovnoj školi izvodi se na hrvatskom književnom jeziku — standardnom obliku narodnog jezika Hrvata i Srba u Hrvatskoj, koji se naziva hrvatski ili srpski.”

Ime nastavnog predmeta u srednjim školama — Hrvatski ili srpski jezik i književnost — utvrđeno je u listopadu 1973, kada je Prosvjetni savjet Hrvatske donio *Osnove nastavnog plana i programa za srednjoškolsko obrazovanje u SR Hrvatskoj*. Jezik se u imenu predmeta naziva *hrvatski ili srpski*, ali se u opisu toga predmeta jezik dosljedno naziva *hrvatski književni jezik*.

S procesom osamostaljenja Republike Hrvatske započet će i proces donošenja novih nastavnih planova i programa te novih zakona iz područja školstva, što će u konačnici značiti da će *Hrvatski jezik* postati i službeno ime nastavnog predmeta, odnosno da će se zakonski potvrditi izvođenje nastave na *hrvatskom jeziku*.